مجلة كلية اللغات

Faculty of Languages Journal

مجلة علمية محكمة نصف سنوية تصدر عن كلية اللغات جامعة طرابلس

A Scientific Journal Issued by the Faculty of Languages, University of Tripoli, Libya

JUNE 2023

رقم الإيداع 2015 /167 دار الكتب الوطنية بنغازي

ISSN : 2790-4016

Viambishi vya kimofolojia katika lugha ya kiswahili

Abdulsalam Abozweek

Idara ya Lugha za Kiafrika na kiasia, Kitivo cha Lugha, Chuo Kikuu cha Tripoli, Libya

abdalaabuzweek@gmail.com

IKISIRI

Utafiti huu unashughulikia suala la viambishi vya mofolojia katika Kiswahili ili kubainisha tofauti kati ya viambishi hivi. Utafiti ulianza na utangulizi ambapo mtafiti alishughulikia dhana ya istilahi mofolojia, historia ya matumizi yake na aina zake, Utafiti ulitegemea nadharia ya Mofolojia Leksia kwa Uchambuzi wa data.Utafiti ulihitimisha kuwa tunaweza kutofautisha aina mbili za viambishi.Aina ya kwanza ni viambishi ambavyo huongezwa kwenye mzizi wa neno hivyo kutupa maana mpya bila kubadilisha aina ya neno maana ikiwa neno ni nomino. , hubakia kuwa nomino, na ikiwa ni kitenzi, hubakia kuwa kitenzi, na ikiwa ni kivumishi, hubakia kuwa kivumishi, aina hii ya viambisi inaitwa viambishi vya unyambulishaji wa maneno. Tunaweza kufafanua aina hii ya viambishi vya kimofolojia kwamba ni: viambishi vya unyambulishaji wa maneno vilivyoongezwa kwenye mizizi ya maneno, kutupa maana mpya bila kubadilisha aina ya neno. Ama aina ya pili ya viambishi vinapoongezwa kwenye mzizi wa neno hubadilisha maana na aina ya neno, yaani neno kabla ya kuongeza kiambishi huweza kuwa nomino, baada ya kuongezwa huwa ni kitenzi. , na inaweza kuwa kivumishi, na baada ya kuongeza inakuwa kitenzi, lakini pia si lazim tunapoongezwa viambishi hivi tunapata neno jipya. Na tunaweza kufafanua aina hii ya viambishi vya kimofolojia kama ifuatavyo: Viambishi vya uundaji wa maneno vinavyoongezwa kwenye mizizi ya maneno, hivyo kutupa neno jipya lenye maana mpya tofauti na neno la kwanza, hivyo basi kuhamisha neno kutoka uwanja mmoja wa kisemantiki hadi uwanda mwingine wa kisemantiki.

الملخص

تتناول هذه الدراسة موضوع اللواصق الصرفية في اللغة السواحيلية لتحديد وظيفتها الصرفية و الفرق بينها، وبدأت الدراسة بمقدمة تناول فيها الباحث مفهوم مصطلح علم الصرف وتاريخ استخدامه وأنواعه و شرح بعض المصطلحات المتعلقة بموضوع البحث، ثم قام الباحث بتحليل مادة البحث والتي اعتمد في تحليلها على أسس النظرية الصرفية

الدلالية، و قد خلصت الدراسة إلى إمكانية التمييز بين نوعين من اللواصق، النوع الأول هو اللواصق التي عندما تضاف إلى جذور الكلمات تعطينا معنى جديدًا دون تغيير نوع الكلمة فإذا كانت الكلمة اسمًا. تبقى اسمًا، وإذا كانت فعلًا فإنها تظل فعلًا، وإذا كانت صفة فإنه تظل صفة، وهذا النوع من اللواصق يُعرف باللواصق التصريفية. ومن خلال نتائج التحليل خلصت الدراسة إلى تعريف هذا النوع من اللواصق الصرفية: بأنها لواصق تصريفية تضاف إلى جذور الكلمات فتعطينا معنى جديدًا دون أن تغيير نوع الكلمة. أما بالنسبة للنوع الثاني من اللوصق عند إضافتها إلى جذور الكلمات، فإنها تتقوم بتغيير معنى الكلمة ونوعها، أي أن الكلمة قبل إضافة اللاصقة يمكن أن تكون اسمًا ، وبعد إضافتها تصبح فعلًا. ، ويمكن أن تكون صفة وبعد إضافة اللاصقة تصبح فعلًا . وقد خلصت الدراسة إلى تعريف هذا النوع من اللاوصق الصرفية بأنها: لواصق اشتقاقية عندما تضاف إلى جذور الكلمات تقوم بتغيير معنى ونوع الكلمة فتنقل الكلمة من حقل دلالي إلى حقل دلالي آخر.

MANENO MAKUU :Mofolojia,viambishi,maneno,nyambuliko,uundaji

Utangulizi

ila lugha ina kanuni zake ya kimofojia , lakini pamoja na maendeleo ya masomo ya lugha ya kisasa, uchunguzi na uchambuzi wa lugha umefanywa kulingana na nadharia na mbinu za isimu ya kisasa. Lugha ya Kiswahili inazingatiwa kati ya lugha za Kiafrika. ambayo yamepata usikivu wa wanaisimu wa Kiafrika na wengine, wa zamani na wa sasa katika nyanja mbalimbali za isimu "fonolojia, mofolojia, sarufi na semantiki" . Na utafiti huu unakuja ndani ya tafiti hizo ili kushughulikia kipengele muhimu cha lugha ya Kiswahili ndani ya mfumo wa sayansi ya Mofolojia.

Utafiti ulishughulikia suala la viambishi vya kimofolojia katika lugha ya Kiswahili kwa sababu ya umuhimu wake katika kubadilisha maana na aina ya neno kimofolojia na kisemantiki, na kupata maana na maneno mapya.

lugha ya kiswahili sawa na lugha zingine ina mfumo wake wa kimofolojia. kwa Mfano majina ya lugha ya kiswahili yamegawanywa

kimofolojia katika ngeli nane za nomino.Kuna kiambishi awali cha kila ngeli katika umoja na wingi, na wakati mwingine kwa umoja tu au wingi tu. Mizizi ya vivumishi huambatanishwa kimofolojia na viambishi awali vya nomino.

Kuna mfumo wa kimofolojia wa uundaji na unyambulishaji wa maneno, kama vile kupata vivumishi kutoka kwa nomino na nomino kutoka kwa vitenzi, n.k. na hivi ndivyo utafiti utakavyofafanua kupitia hatua zifuatazo.

- DHANA YA MOFOLOJIA

Mofolojia ni neno limekuwa likitumika kwa zaidi ya karne moja na linatumiwa kwa maana ya somo au tawi la isimu ambalo huchunguza maumbo ya maneno na aina zake. Tawi hili la isimu hushughulikia hasa kipashio cha neno. Wanaisimu wengi wamewahikuish ughulikia dhana ya mofolojia. Miongoni mwao ni **E.Wesana-Chomi ambaye anasema kuwa:**

“Taaluma hii inahusika na maelezo pamoja na uchumbuzi wa maneno; inachunguza maneno ya lugha yanavyoundwa. Maelezo na uchumbuzi wa kisarufi maumbo “mofolojia” unahusisha nyanja muhimu zifuatazo:

- Kueleza maumbo ya maneno kwa kutaja mofimo zake, yaani viambajingo (au sehemu) zinazounda maneno.
- Kueleza dhana za msingi kama vile: mofimu, neno, mzizi ,kiambishi
- Kueleza taratibu za kubainishia mofimu.
- Kueleza aina na kazi za mofimu katika maneno.” (E.WESANA-CHOMI, 2001)

Hartman naye anasema kuwa :

" Mofolojia ni tawi la sarufi ambalo hushughulika na uchunguzi na uchambuzi wa maumbo , fani na aina za maneno yalivyo sasa pamoja na historia zao". (S.Mgullu, 1999)

TUKI wanafasili mofolojia kama:

"Mofolojia ni tawi la isimu ambalo huchunguza maneno na aina zake". (S.Mgullu, 1999).

AINA ZA MOFOLOJIA:

Kwa ujumla taaluma ya mofolojia inagawika katika sehemu kuu mbili zifuatazo:

- **Mofolojia ya minyambuliko ya maneno:**
  mofolojia ya minyambuliko ya maneno ni tawi la taaluma ya mofolojia kwa mujibu wa (S.Mgullu, 1999) mofolojia ya minyambuliko ya maneno " hushugulikia zaidi ile minyambuliko ya maneno ambavyo huwekwa kwenye mizizi ya maneno kuwakilisha maana mbalimbali lakini minyambuliko hiyo isibadili aina ya neno hilo." Mchakato wa minyambuliko ya maneno katika lugha ya Kiswahili hufanywa kwa kuongeza viambishi awali au viambishi tamati ili kupata maana mpya na si kwa maneno mapya, kwa mfano:
  umoja, na wingi:
  {m-}+{-tu}→ mtu
  {wa-}+{-tu}→ watu
  ukubwa na udogo:
  {ji-}+{-tu}→ jitu
  {ki-}{-ji-}+{-tu}→ kijitu
  na kauli mbalimbali za vitenzi :
  {pig-a}→ pigwa , pigiwa , pigana, pigisha,n,k.

au kutopachika kiambishi chochote. (Massamba, Kihore, & Hokororo, 2009).

- **Mofolojia ya uundaji wa maneno**:

  Uundaji wa maneno ni sehemu muhimu ya kila lugha ili kuweza kupata maneno mapaya , kwa mujibu wa (Matinde, 2012) mabadiliko ya istilahi na muundo unaosababishwa na mabadiliko ya sayansi na tekinolojia katika Nyanja mbalimbali za jamii ili kukidhi dhima ya lugha kama chombo kinachojitosheleza katika mawasiliano. Ili kukidhi haja hii kuna mbinu mbalimbali zinazotumika katika uundaji na ukuzaji wa istilahi ya maneno katika.

  Lugha ya Kiswahili ina njia zake za kuunda maneno, ambazo ni kama zifuatazo:

  - .Kwa kuongeza kiambishi kimoja au Zaidi kwenye mzizi, kwa mfano:

    safi → safi-sha

    imb-a→ mu+imb+a+ji→ mwimbaji

    bora →boresha

  - Kwa kuambatiha maneno mawili., kwa mfano:

    ponda+ milia→ pondamilia.

    mpiga+ngoma → mpigangoma.

    zima+moto→ zimamoto

  - kwa kutohoa maneno kutoka lugha nyingine, kwa mfano :

    wakati → wakt (kiarabu)

    namba→ number (kingireza)

    shule→ schul (kijermani)

Kati ya njia hizo tatu, tutachunguza katika utafiti huu mbinu moja tu ni kwa kuongeza kiambishi kimoja au zaidi kwenye mzizi

Kwa sababu utafiti huu hauhusiani na namna neno linavyoundwa, bali unajihusisha na viambishi vya uundaji wa maneno na kazi vyao za kimofolojia, na namna zinavyoongezwa kwenye mizizi ya maneno.

- **VAMBISHI:**

"Viambishi ni mofimu zinazowekwa kwenye mzizi wa neno na kukamilisha mauundo wa neno. Kiambishi kinaweza kuambishwa kabla au baada ya mzizi wa neno. Viambishi ni mofimu muhimu sana katika uundaji wa maneno mapya kutukana na mzizi wa neno moja. Viambishi kadhaa tofauti huweza kuungana na kuunda maneno mapya tofauti." (Nyangwine & J. A. Masebo, 2010)

- **Aina za viambishi :**
  Viambishi vinagawika katika sehumu tatu :

  - **Viambishi awali :**

hivi ni viambishi huwekwa mwanzoni mwa mzizi hasa kwenye mizizi ya majina, vivumishi, vielezi na vitenzi (Mohamed, 1996),kwa mfano: `

Kimbishi awali	mzizi	Neno	aina
m-	-tu	Mtu	nomino
wa-	-zuri	Wazuri	kivumishi
yu-	-le	Yule	kivumishi

- **Viambishi kati : "**hupachikwa kati ya fonimu mbili za mzizi wa neno. Katika Kiswahili hakuna viambishi kati". (E.WESANA-CHOMI, 2001)

- **Viambishi tamati:** hupatikana baada ya mzizi wa neno , kwa mfano:

mzizi	kiambishi tamati	Neno	aina
sem-	- a	Sema	kitenzi
Darasa	-ni	Darasani	nomino
amini	-fu	aminifu	Kivumishi

- **MZIZI:**

Ni umbo la msigi la neno ambalo haliwezi kuchanganuliwa tena katika sehemu nyengine ndogo bila kupoteza utambulisho wake.

- **Aina za mzizi :**

- **Mzizi huru/ sahili:**

“ Huu ni mzizi ambao unaweza kusimama peke yake kama neno. Ni neno zima linalojisimamai kimuundo na kimaana bila kuongezwa viambishi. Umbo la huru mzizi hauwezi kuchanguliwa katika sehemu ndogo Zaidi bila kuathiri ile maana yake ya msingi.Mzizi huru hupatikana katika aina zote za maneno” (Nyangwine, Nyambari; J. A. Masebo, 2009).

- **Mzizi funge/tegemezi:**

Mzizi funge hauwezi kusimama peke yake kama neno , huhitaji kuongezwa viambishi ili kuukamilisha kimaana na kimuundo” (J.A.Masebo & Nyangwine, 2010)

NENO:

neno ni sauti au mkusanyiko wa sauti zinazotamkwa au kuandikwa pamoja na kuleta maana.

Maneno ni sehemu muhimu ya lugha yoyote, kwa hivyo wanaisimu wameunda vigezo vitatu vya uainishaji wao:

- Maana ya / za neno (kigezo cha kisemantiki).

- Maumbo ya maneno (kigezo cha kimofolojia).
- Umilifu wa neno katika tungo (kigezo cha kisentaksia).

Vigezo vilivyotajwa hapo juu vinawakilisha kipengele muhimu katika isimu ya kisasa. Kila kigezo kinawakilisha kiwango mahususi cha uchanganuzi wa lugha pamoja na kiwango cha fonimu. Kulingana na vigezo hapo juu, maneno katika Kiswahili yamegawanyika katika aina nane: (nomeno / viwakilishi / vielezi / vivumishi / viunganishi /vitenzi / vihusishi / vihisishi). (S.Mgullu, 1999)**.**

LENGO LA UTAFITI:

lengo la utafiti huu ni kubainisha tofauti kati ya viambishi vya minyambuluko na uundaji wa maneno katika lugha ya kiswahili , na kufafanua mifanyiko inayohusika utaratibu wa minyambuliko na uundaji wa maneno katika lugha ya Kiswahili kwa kuongeza viambishi .

MISINGI YA KINADHRIA:

Katika utafiti huu, mtafiti aliegemea nadharia ya Mofolojia Leksia Nadharia hii, kulingana na (Kiparsky, 1982) na (Katamba & Stonham, 1993) inahusika na viwango viwili vya sheria : sheria leksia na sheria kirai. Sheria Leksia ni zile ambazo zinafungamana na kanuni za kifonolojia katika kuunda neno husika kwa namna ambavyo umbo la mzizi hubadilika linapoongezewa viambishi katika neno. Sheria Kirai huathiri kiambishi katika neno kwa kukipitisha mageuzi yanayohusu vokali zinazopatikana.

Miongoni mwa mihimili sita za nadharia ya Mofolojia Leksia, utafiti huu ulitumia mihimili miwili na Sababu ya kuchagua mihimili hii ni kwamba ilisaidia kufikia matokeo yanayotarajiwa ya utafiti kwa njia bora ya kisarufi, mihimili hii ni:

kwanza mihimili wa kufuata mabano utafiti utafaidika kutokana na mhimili huu katika kufafanua nafsi na mpaka ya kila kiambishi katika maneno, pia pamoja na kufuata mabano tutatumia kistari (-) ili kuonyesha mipaka na nafsi wa viambishi katika maneno.

Pili, mhimili wa ngazi Mhimili huu utatusaidia kupanga uchanganuzi wa mfuatano wa maneno kwa sababu mofimu hazina maana isipokuwa zimeunganishwa ili kutupa maana ya kileksika, kwa mfano:mzizi{-tu} peke yake haina maana yoyote mpaka iunganishwe na kiambishi awali { m-} au { ki-}, na pia viambishi {m-} na { ki-} havina maana yoyote hadi pale ambapo vinapounganishwa na mzizi { -tu }.

Umuhimu wa mhimili huu upo katika ukweli kwamba utasaidia katika kubainisha uhusiano uliopo baina ya viambajengo vya maneno kwa kufuata hatua mahususi wakati wa uchanganuzi ili kubainisha namna unyambulishaji na uundaji wa maneno unavyofanyika katika lugha ya Kiswahili.

UKUSANYAJI WA DATA :

Vyanzo vya maneno yaliyotumika katika utafiti huu vilikusanywa kutoka katika kamusi ya lugha ya Kiswahili sanifu (tuki, 1981) , jambo ambalo lilitupa fursa ya kupata idadi kubwa ya maneno "nomino, vivumishi, vitenzi" tulichagua baadhi yao kuwa data za utafiti tulipoyachambua maneno haya kimofolojia. kwa kuchanganua vijenzi vya kila moja ya maneno haya yaliyotumika Katika utafiti ili kufafanua mchakato wa unyambulishaji na uundaji na tofauti kati ya viambishi vya unyambulishaji na viambishi vya uundaji wa maneno kwa kuzingatia nadharia ya Mofolojia Leksia kupitia mihimili miwili: mhimili wa kufuata mabano na mhimili wa ngazi kama tulivyotaja juu.

UCHAMBUZI WA DATA:

katika lugha ya Kiswahili kuna aina mbili za viambishi vya kimofolojia ni : viambishi vya uundaji wa maneno na viambishi vya unyambulishaji wa maneno , Viambishi hivi hufanya kazi tofauti, tunapoongeza viambishi awali mbalimbli vya majia {M-} na {wa-}au { ki- } na {vi-} katika mzizi {–tu }tunapata nomino za maana tufauti na bila kubadili aina zake , viambishi hivi hujulikana vya umoja na wingi:

Kiambishi awali	Mzizi	neno	Aina
M-	-tu	M-tu	Nomino
Wa-	-tu	Wa-tu	Nomino

Ki-	-tu	Ki-tu	Nomino
Vi-	-tu	Vi-tu	Nomino

Na pia tunapoongeza viambishi awali vya ukubwa na udogo {**ji-}** na ({**ki}/{-ji- })** katika mzizi wenyewe {–tu} tunapata nomino za leksimu moja na maana tufauti :

Kiambishi awali	Mzizi	Neno	Aina
ji-	-tu	Ji-tu	Nomino
Ki- /- ji-	-tu	Ki-ji-tu	Nomino

Na kupitia data iliyopatikana kutoka katika kamusi, tuligundua kuwa baadhi ya vivumishi vilivyokopwa kama {amini} na { adili} vinaweza kunyambulishwa kwa kuiongezea kiambishi tamati { -fu } ili kutoa maana maradufu bila kubadilisha aina yake :

Mzizi	Kiambishi tamati	neno	Aina
Amini	-fu	Amini-fu	Kivumishi
Adili	-fu	Adili-fu	Kivumishi

Tunaweza pia kuongeza viambishi mwishoni mwa mizizi ya vitenzi ili kupata kauli mbalimbali kwa mfano mzizi wa kitenzi { pig-} :

kauli ya kutendewa :

Katika kauli ya kutendewa mzizi wa kitenzihuchukua kiambishi tamati {-wa-} kabla ya irabu ya mwisho {-a}.

Mzizi	Kiambishi tamati	Kauli	Aina
Pig-	-wa -+ -a	Pig-w-a	Kitenzi

kauli ya kutendana

Katika, kauli ya kutendana mzizi wa kitenzi huchukua kiambishi tamati {-na} baada ya irabu ya mwisho {-a} katika unyambulishaji :

Mzizi	Kiambishi tamati	Kauli	Aina
Pig-	-a-+ na-	Pig-a-na	Kitenzi

Kupitia kundi la kwanza la mifano, tunaweza kuona kwamba maneno yote tulipoongeza viambishi kwenye mizizi yao, yalibadilisha maana yake na hayakubadilisha aina yao.

Na Wakati mwingine, tunapoongeza viambishi awali au viambishi tamati kwenye mizizi ya baadhi ya maneno, tunapata maneno mapya ya aina tofauti na ya kwanza kwa mfano :

nomino huundwa kwa kuongeza kiambishi awali {u-} kwenye ya mzizi ya kivumishi { safi }:

Kiambishi awali	Mzizi wa kivumishi	Neno	Aina
-u	Safi	u-safi	Nomino

kuna pia vitenzi vinavyoundwa kutoka kivumishi kwa kuongeza kiambishi tamati{ -sha} kwenye ya mzizi wa kivumishi {safi}:

Mzizi wa kivumishi	kiambishi tamati	Neno	Aina
Safi	-sha	Safi-sha	Kitenzi

Na nomino pia zinaweza kuundwa kutoka na mizizi ya vitenzi kwa kwa kuongeza kiambishi awali {m-} na kiambishi tamati {-ji-} baada ya irabu ya mwisho {-a} kwenye mzizi wa kitenzi {imb-}:

Kiambishi awali	Mzizi wa kitenzi	kiambishi tamati	Neno	Aina
m-	imb-	-a+-ji-	Mw-imb-a-ji.	Nomino

HITIMISHO:

Kwa kuzingatia hayo hapo juu tunaweza kutofautisha aina mbili za viambishi.Aina ya kwanza ni viambishi ambavyo huongezwa kwenye mzizi wa neno hivyo kutupa maana mpya bila kubadilisha aina ya neno maana ikiwa neno ni nomino. , hubakia kuwa nomino, na ikiwa ni kitenzi, hubakia kuwa kitenzi, na ikiwa ni kivumishi, hubakia kuwa kivumishi, aina hii ya viambisi inaitwa viambishi vya unyambulishaji wa maneno .

Tunaweza kufafanua aina hii ya viambishi vya kimofolojia kwamba ni: viambishi vya unyambulishaji wa maneno vilivyoongezwa kwenye mizizi ya maneno, na kutupa maana mpya bila kubadilisha aina ya neno.

Ama aina ya pili ya viambishi vinapoongezwa kwenye mzizi wa neno hubadilisha maana na aina ya neno, yaani neno kabla ya kuongeza kiambishi huweza kuwa nomino, baada ya kuongezwa huwa ni kitenzi. , na inaweza kuwa kivumishi, na baada ya kuongeza inakuwa kitenzi, lakini pia si lazim tunapoongezwa viambishi hivi tunapata neno jipya.

Tunaweza kufafanua aina hii ya viambishi vya kimofolojia kama ifuatavyo:

Viambishi vya uundaji wa maneno vinavyoongezwa kwenye mizizi ya maneno, hivyo kutupa neno jipya lenye maana mpya tofauti na neno la kwanza, hivyo basi kuhamisha neno kutoka uwanja mmoja wa kisemantiki hadi uwanda mwingine wa kisemantiki.

tofauti iliyopo kati ya viambishi vya unyambulishaji wa maneno na viambishi vya uundaji wa maneno si kubwa wakati mwingine hutatanisha, . tusisiteze hapa kuwa viambishi vya unyambulishaji wa maneno haviwezi kupata maneno mapya kuwa leksemu tofauti na neno la awali , lakini viambishi vya uundaji wa maneno vinaweza kupata maneno mapya kuwa leksemu tofauti na lile neno la awali.

Orodha ya marejeleo:

E.WESANA-CHOMI. (2001). *MISINGI ya SARUFI YA KISWAHILI.* BENGHAZI, LIBYA: DAR ALKUTUB ALWATANIA .

J.A.Masebo, & Nyangwine. (2010). *NADARYA YA LUGHA KISWAHILI1, KIDATO CHA 5 NA 6 (SILABISI MPYA 2009).* Dar Es Salam : NYAMBARI NYANGWINIE PUBLISHERS.

Katamba, F. a. (1993). *Morphology.* London: The Macmillan Press Ltd.

Kiparsky. (1982). *From Cyclic Phonology to Lezical Phonology. In Ver der Hulst and Smith (ed) The Structure of Phonological Representation.* Dordrecht: Foris Publications.

Massamba, Kihore, & Hokororo. (2009). *SARUFI MIUNDO YA KISWAHILI SANIFU (SAMIKISA) SEKONDARI NA VYUO.* Dar es salam : taasisi ya uchunguzi wa kiswahili chuo kiku cha Dar es salam.

Matinde, R. S. (2012). *Dafina ya Lugha Isimu na Natharia. Kwa Sekondari, Vyuo Vya Kati na Vyuo Vikuu.* Mwanza: Serengeti Educational Publishers.

Mohamed, M. A. (1996). *Sarufi Mpya* . DAR ES SALAM: Press And Publicity Centre.

Nyangwine, N., & J. A. Masebo. (2010). *kidato cha tatu na nne, maendeleo ya Kiswahili, Fasihi, Sarufi, Matumizi, Utungaji na Ufahamu.* Dar es Salaam, Tanzania: Nyambari Nyangwine Publishers.

NS.Mgullu, R. (1999). *Mtalaa wa Isimu.* Nairobi: Longhorn Publishers.

tuki. (1981). *kamusi ya kiswahili sanifu* . Dar Es Salam : taasisi ya uchunguzi wa kiswahili.